

УДК 37.013

Лощенова І.Ф., Миколаївський державний університет

Лощенова Ірина Феліксівна – старший викладач кафедри англійської філології (ф-т іноземної філології) МДУ. З листопада 2000 р. – аспірантка заочної форми навчання Інституту проблем виховання АПН України. Тема дисертаційного дослідження: “Полікультурне виховання майбутніх вчителів засобами іноземних мов”.

Проблема полікультурності у педагогічних теоріях

У статті висвітлені погляди вчених різних континентів на поняття й визначення полікультурної освіти. Аналізуючи думки різних досліджувачів у галузі педагогіки, психології, філософії, автор показує широкий спектр тлумачень даного напрямку освіти й робить висновок про універсальну основу полікультурності.

The viewpoints of scientists of different continents as for the definition of polycultural (multicultural) education are under analysis in the article. The author shows a wide spectrum of teachers', psychologists' and philosophers' views on this kind of education. The main conclusion the author gets is the universal basis of polyculturalism.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті передбачає, що система освіти має забезпечити виховання людини демократичного світогляду і культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості, виховання культури миру і міжособистісних відносин. Це вимагає дотримання полікультурних, плюралістичних підходів до організації освітньої сфери.

Плюралізація – одна із самих актуальних тенденцій світового процесу реформування освіти – покликана до життя демократизацією, що поглиблюється і все більше охоплює соціальні структури світового співтовариства. Із надзвичайною силою дана тенденція проявилась

у західноєвропейських країнах, що пов'язано не тільки з процесом реформування освітніх систем, а і з мінливим демографічним і національним складом населення, причиною якого став небувалий потік іммігрантів із Східної Європи, Азії, Африки.

Ідеї плюралізму висловлювали багато поколінь європейських лібералів, починаючи із Б. Спінози, Б. Паскаля, Т. Гоббса і до М. Вебера, Ф. фон Хайєка, К. Поппера, О. Камю та ін. В загальному сенсі плюралізм як вчення стверджує ідею, що в основі світу лежить велика кількість самостійних, незалежних духовних сутностей. У зарубіжній педагогіці поширеним є термін “культурний плюралізм”. Аналіз педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що вітчизняна педагогічна наука даний термін

вже використовує, але дослідження з проблеми плюралізації освіти в умовах нашої країни відсутні, хоча проявів даної тенденції спостерігається достатньо: створення недержавних навчальних закладів; поглиблення національного самопізнання як першооснови плюралістичного світосприйняття тощо.

Ми вбачаємо тісний зв'язок між демократією і плюралізмом. Якщо демократизація освітньої системи служить удосконаленню соціально-економічного розвитку суспільства, перетворенню на демократичних засадах соціального середовища, розширенню освітнього простору, то плюралізація поглиблює та закріплює демократичні досягнення, сприяє формуванню нової філософії життя, культури мислення в його планетарно-глобальній формі. Отже, плюралізація спрямована на розвиток людини.

Ще на самому початку ХХ століття американський філософ Джон Дьюї виявив зв'язок між плюралістичним демократичним суспільством і школами. В роботі "Демократія і освіта" він писав про різноманітність рас, релігійних організацій і економічних об'єднань у США, розмірковував над різними традиціями, прагненнями та надіями існуючих в той час груп. За Дьюї, освітні інститути повинні зосереджуватися на головній задачі урівноваження різноманітних елементів суспільства для продукування спільних інтересів та настроїв. Він намагався пояснити взаємовідносини державної освіти із плюралістичним суспільством. Через засвоєння знань про суспільство учні, навіть будучи представниками різних культур, вироблятимуть єдиний досвід та спільне середовище, які з'єднають плюралістичне суспільство. Він писав: "Змішування у школі дітей різних рас, релігій і традицій створює для всіх нове й більш широке оточення. Спільний предмет вивчення привчає всіх до єдності поглядів на більш широкий обрій, ніж той, який видно членам однієї групи в ізоляції" [1].

Як зазначають спеціалісти, що займаються проблемою плюралізації системи освіти, глибокі процеси трансформації, що охопили увесь світ, суттєво змінюють традиційну роль освіти. Проблеми гуманістичних, культурних, міжнародних його аспектів повинні розглядатись у глобальному контексті, тобто у такому, що обіймає проблеми, які стосуються

інтересів всього світового співтовариства.

Часто такі терміни, як "полікультурна", "багатокультурна", "міжкультурна", "інтеркультурна", "кроскультурна", "мульти-культурна" освіта використовуються як взаємозамінні.

Деякі вчені вважають, що більшість вказаних термінів є синонімами, бо перша частина цих слів позначає одне й те ж саме, лише має різне походження – грецьке, російське, латинське. Інші дослідники даної галузі знань поняття полікультурної (багатокультурної) освіти звужують до поняття поліетнічної або багатоетнічної освіти.

Ми згодні з думкою Г.Д. Дмитрієва, що "немає ніякого сумніву в тому, що поліетнічна або багатоетнічна освіта – дуже важлива і надзвичайно актуальна частина освіти, але вона, маючи за свою благородну мету сприяння створенню гармонії між етнічними та національними групами, не вирішує проблеми гуманізації відносин між людьми, що належать до однієї етнічної групи і в її межах – до різних соціокультурних груп і тих, хто має відмінну культурну ідентичність (політичну, родову, статеву, релігійну тощо)" [2]. Прикладами можуть служити дискримінація в багатьох країнах у межах однієї етнічної групи жінок під час прийому на роботу та звільненні, оплата праці, не однакові можливості для участі у соціально-економічному житті людей з альтернативним фізичним та ментальним розвитком тощо. Саме тому наприкінці 80-х років у західних країнах від багатоетнічної перейшли до полікультурної (мультикультурної) освіти. Етнічні групи увійшли до об'єкта цієї освітньої політики разом із багатьма іншими: класовими, родовими, релігійними, політичними, професійними, віковими, статевими, мовними, групами людей з альтернативним розвитком. На думку Д. Бенкса, поліетнічне виховання є і процесом, і тим основоположним принципом, який перетворює педагогічне середовище з метою відображення етнічного розмаїття у суспільстві.

Сьогодні дискусії щодо понять і цілей, що асоціюються з полікультурною освітою, охопили усі континенти. Полікультурна освіта – явище не нове. Проблеми полікультурності порушували й досліджували багато видатних вчених минулого. Ідея створення міжнародної організації для співпраці в цій галузі освіти походить з кінця ХVIII – початку ХІХ століття.

Видатний французький публіцист, засновник порівняльної педагогіки Марк Антуан Жюльєн Паризький ще на початку XIX ст. пропагував ідеї міжнародної солідарності, миру і співпраці між народами. За його ініціативою була створена Французька спілка об'єднаних націй, яку можна розглядати як один з перших попередників ЮНЕСКО. Випередивши багатьох європейських мислителів, він зробив висновок про те, що співпраця держав у галузі освіти – це найкращий спосіб досягнути суспільної злагоди і перший крок до політичного взаєморозуміння.

Півстоліття потому голландець Герман Молкенбер, розвиваючи свою утопічну теорію благоденства, писав, що саме школа є тим інструментом, якому належить майбутнє, і лише спільні дії вихователів зможуть навести у світі моральний порядок. Багато діячів культури й просвіти звертались до політиків із закликом усвідомити ту роль, яку спроможна зіграти освіта у взаєморозумінні між народами та збереженні миру на Землі. Серед них можна назвати німця М. Курніга, який у 1904 р. розробив проект Міжнародного педагогічного консультативного центру. Вчений був переконаний, що “кожна нова війна, яку ведуть народи або до якої вони готуються, – це результат відсутності міжнародного єднання, що помічається у сфері освіти” [3]. Початок Першої світової війни завадив реалізації цих та багатьох інших проектів, але у перші ж роки після укладання Версальського мирного договору і підписання Статуту Ліги Націй 44 державами у 1919 р. проблема включення культури і освіти до сфери міжнародної діяльності з метою зближення і взаєморозуміння народів, збереження миру зазвучала з новою силою.

На початку XX століття ідею полікультурної освіти висували німецькі педагоги-гуманісти, засновники реформаторської Бременської школи Л. Гурлітт (1885-1931), Ф. Гансберг (1871-1950), Г. Шаррельман (1871-1940). До полікультурної освіти вони включали знання національної та світової культури, що сприяли розвитку загальнолюдської свідомості та ствердженню ідеї про єдиний світ. За їх глибоким переконанням, неприпустима уніфікація культури, зведення її до рівня національної художньої творчості. Вони виступали на захист культурних відмінностей, яким належить привносити та усталювати.

Полікультурну освіту педагоги-реформатори

пов'язували із свободою духовного розвитку особистості і народу: людина не може глибоко і свідомо володіти культурою, якщо їй нав'язують сторонні ідеї та погляди, якщо не забезпечується розвиток її природних сил та здібностей. Бременські педагоги були єдині у ствердженні того, що полікультурна освіта з необхідністю включає вивчення культурної спадщини народів світу і культури свого народу, у тому числі “місцевої культури”. Педагоги-реформатори розглядали полікультурну освіту як засіб розвитку особистості, її гуманізації й підготовки до життя у демократичному суспільстві.

Безумовну цінність мають погляди визначних істориків та філософів сучасності Е. Мейлера, А. Тойнбі про цілісність культурно-історичного розвитку людства і наявність деяких схожих принципів функціонування культур різних народів.

Особливе місце у розумінні полікультурної освіти мають положення М.М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, який вступає до взаємодії з іншими особистостями – культурами.

Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів привів до думки про те, що концепція полікультурної освіти є такою широкою системою, у рамках якої може бути найбільш повно реалізовано принцип оптимального співвідношення загальнолюдського, міжнаціонального і національного у діяльності педагога.

Філософсько-методологічна основа полікультурної моделі почала складатися ще в 30-ті роки, в основному за концепцією Г. Каллена, який тоді запропонував вважати термін “рівний” не таким, що означає “однаковий”, а таким, що має право бути іншим. В окрему галузь людського пізнання полікультурна освіта сформувалась в останню чверть XX століття. Це пов'язано з загальним розвитком демократичних процесів у світі, з рухом за права людини, з усвідомленням багатьма людьми своєї значущості і з ростом потреби мати внутрішню свободу й зовнішні можливості для індивідуальної самореалізації.

У деяких країнах полікультурна освіта піднесена до рангу національних політик, державних цілей і партійних програм; створено наукові асоціації, які щороку проводять

національні і міжнародні форуми з проблем культурного плюралізму; відкрито нові дослідницькі інститути, центри і програми; судові і правоохоронні органи почали проявляти увагу до порушень, пов'язаних із обмеженням прав людини. Цей факт свідчить про те, що полікультурність стає невід'ємною частиною професіоналізму. Стало нормою включати до статутів та положень шкіл, університетів, державних органів, суспільних організацій принцип полікультурності. Середні та вищі навчальні заклади активно вводять до своїх програм предмети з полікультурної просвіти студентів або інтегрують матеріал, що розкриває питання культурного різноманіття, до програм, що вже існують.

У процесі дослідження ми виявили, що вперше поняття полікультурної освіти було подано у Міжнародному педагогічному словнику, де воно визначається як відображення культурного плюралізму у сфері освіти, тобто “як освітня ситуація, коли носії однієї культурної системи вступає до контакту з цінностями іншої чи інших культур, представлених у даному навчальному закладі” [4]. Згодом це поняття зазнало суттєвої еволюції. Найбільш повно, на наш погляд, поняття полікультурної освіти розкрито у Міжнародній енциклопедії освіти. Воно визначається як “освіта, що включає організацію і зміст педагогічного процесу, де представлено дві або більше культур, що відрізняються за мовною, етнічною, національною чи расовою ознакою” [5]. Тут же відзначається, що полікультурна освіта сприяє засвоєнню знань про різні культури, усвідомленню загального і особливого в традиціях, образі життя, культурних цінностях народів, звертається увага на важливість виховання у тих, хто навчається, толерантності у ставленні до носіїв іншої культурної системи. До задач полікультурної освіти включений розвиток пізнавальних і невербальних вмінь та навичок, що дозволяють вступати в контакт із іншими культурами та їх носіями. Полікультурну освіту пов'язують із підвищенням рівня освіченості і досягненням успіху в багатокультурному середовищі. Наведене визначення дозволяє виокремити чотири основні функції полікультурної освіти:

- формування у тих, хто навчається, уяв про різноманітність культур і їх взаємозв'язок;
- усвідомлення важливості культурного

розмаїття для самореалізації особистості;

- виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей;
- розвиток вмінь та навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння.

Аналіз педагогічної, психологічної, філософської літератури, як зарубіжної, так і вітчизняної, привів нас до висновку, що сьогодні продовжує існувати широке розмаїття думок і суджень по цілому ряду питань щодо концептуального оформлення полікультурної освіти.

На думку Маргарет Гібсон, полікультурна освіта – це процес, у якому особистість розвивається у ході сприйняття, оцінки й роботи в системі культурних цінностей, відмінних від її власних, тобто педагогу необхідно враховувати, що цінності різноманітних культур мають прямий чи непрямий вплив на весь навчальний процес і через нього – на особистість.

Карлос Овандо, професор, доктор філологічних наук, який спеціалізується в галузі білінгвізму, багато років працює над проблемами полікультурної освіти. Саме в ній К. Овандо бачить шляхи встановлення справедливості і досконалості у таких мінливих поняттях, як раса, етнічність, національність, рід, соціальний клас, регіональні групи, релігія, альтернативний розвиток, освіченість, вік, мовна приналежність тощо.

Відомий американський спеціаліст з полікультурного виховання, професор Вищої Школи Освіти (університет Массачусетс), доктор філологічних наук, автор багатьох книг та посібників з цієї проблеми Соня Ніето розглядає полікультурну освіту як “процес, що кидає виклик расизму, відхиляє інші форми дискримінації в навчальних закладах і суспільстві, але визнає й стверджує плюралізм (етнічний, расовий, мовний, релігійний, економічний, родовий тощо), що відображають студенти, їх спільноти, вчителі. Полікультурна освіта виголошує демократичні принципи соціальної справедливості” [6].

Американський вчений Джеймс Бенкс – директор Центру мультикультурної освіти (університет Вашингтон), один із провідних експертів у цій галузі, що отримали міжнародне визнання, розробив концепцію полікультурної освіти, в основі якої лежить розуміння культури і тієї ролі, яку етнічна приналежність відіграє в

американському суспільстві. Висновок, до якого прийшов Дж. Бенкс, має наступні положення: американці діють у рамках декількох культур, включаючи основну і різноманітні етнічні. Головна мета полікультурної освіти, що випливає із ролі етнічного фактору в американському суспільстві, полягає у тому, щоб допомогти підростаючим поколінням розвинути міжкультурну компетентність.

Дж. Бенкс створив моделі змісту полікультурної освіти, сформулював ряд положень, що утворюють основу його концепції. Вчений впевнений, що полікультурна освіта найбільш успішно досягає своєї мети за наступних умов:

- заохочування й поваги принципу різноманіття;
- інтегрування етнічного змісту до всіх предметів, що викладаються протягом всіх років навчання;
- доступності для тих, хто навчається, матеріалів, що містять об'єктивну інформацію з історії та культури етнічних груп;
- наявності систематичних, всеохоплюючих, обов'язкових і постійно діючих програм підготовки й удосконалення педагогів;
- зміни культури навчального закладу та його навчальної програми такою мірою, якою це є необхідним для відображення культур і когнітивних цілей студентів – представників різних етнічних груп;
- спрямованості змісту освіти на формування цінностей, відносин та способів поведінки, що підтримують етнічний плюралізм;
- реалізації міждисциплінарного підходу.

Дж. Бенкс вважає, що існує загальна культура, що має універсальну основу, яка охоплює всіх американців, незалежно від їх положення. Вона містить різноманітні національні компоненти, що по-іншому інтерпретовані й інакше сприймаються в унікальному соціальному, економічному, політичному досвіді американців. В той самий час американське суспільство складається з розмаїття етнічних міні-суспільств, які виступають носіями унікальних культурних характеристик, що не стали загальними. Вони відіграють важливу роль у соціалізації багатьох американців і допомагають їм задовольняти важливі життєві потреби. На думку Дж. Бенкса, першочергова задача освіти – виховання членів суспільства, які дотримуються основоположних американських цінностей, що дозволяють

зберегти суспільну злагоду. Зміст освіти, за Дж. Бенксом, має відображати культуру різних етнічних груп і загальну американську культуру [7].

Маті Хінт (Прибалтика) вважає, що народи в змозі розвиватися разом, зберігаючи свої мовні і культурні розбіжності, в умовах дійсно мовного та культурного розквіту. На його думку, пропагандистам асиміляції належить дати твердий опір. У денаціоналізованому середовищі не виростуть люди, які володіють високою культурою праці і сучасним екологічним мисленням, які по-господарськи ставляться до культури і загальнонародних надбань. Міграція населення, що посилюється, обмеження сфери вживання національних мов, невизначеність національної належності й інші подібні явища, на думку М. Хінта, несуть масову напівмовність і напівкультуру, що поширюються у численних регіонах [8].

Отже, вчені, педагоги, соціологи, учителі й викладачі, журналісти і суспільні діячі по-різному тлумачать поняття “полікультурність”. Проаналізувавши більш ніж 200 статей і 60 книжок з цієї проблеми, Карл Грант і Крістін Слітер (професори Каліфорнійського державного університету, члени національної Асоціації у галузі досліджень мультикультурної освіти) дійшли висновку, що всі існуючі погляди на процес полікультурної освіти можна поділити на п'ять підходів:

1. “Teaching the Exceptional and the Culturally Different” (Навчання студентів із альтернативним розвитком і студентів, що належать до різних культурних груп). Прихильники цього підходу будують навчання за принципом “кожна людина – індивідуальна, не схожа на оточуючих. Кожен заслуговує на повагу, незалежно від своїх переконань і вірувань”. Співробітництво й визнання справедливої рівності між культурними групами тут не враховуються.
2. “Human Relations” (Міжособистісні стосунки). При цьому підході найважливіші моменти – співробітництво і терпимість, бо всі ми повинні вчитися жити разом в одному світі, незалежно від переконань. Негативним у цьому підході є те, що рівність між культурними групами, необхідність відстоювання відмінностей, вплив соціальних змін зовсім не беруться до уваги.
3. “Single Group Studies” (Навчання різних студентів разом в одній групі). Цей підхід сфокусовано на ідеї, що кожний студент належить до будь-якої етнічної групи, а всі

етнічні групи – рівні, не погані, або хороші, а однаково добрі. Але інші форми відмінностей (соціальний клас, рід, релігія тощо) цей підхід не розглядає.

4. "Multicultural Education" (Мультикультурна освіта). США – суспільство, що складається з багатьох расових, етнічних, релігійних груп, кожна з яких необхідно підтримувати і захищати. Це – основна ідея даного підходу. Замовчування важливої проблеми – боротьби з расизмом – є суттєвим недоліком четвертого напрямку.
5. "Multicultural Education that is Social Reconstruction" (Мультикультурне навчання, тобто соціальна перебудова). Головна ціль підходу – справедливість та рівність для всіх і у всьому [9].

Ми переконані, що всі ці підходи не виключають один одного, а лише є кроками на шляху до кінцевої мети – у цьому єдині всі вчені, які займаються проблемами полікультурної освіти, – допомогти тим, хто навчається, стати корисними членами плюралістичного суспільства.

Література

1. Dewey J. Democracy and Education. – New York: MacMillan Co., 1916. – P. 25.
2. Дмитриев Г.Д. Многокультурность как дидактический принцип // Педагогика. – 2000. – № 10. – С. 4.
3. Bekri C. L'UNESCO: Une enterprise erronée? – P., 1991. – P. 62-63.
4. International Dictionary of Education. – London: Kogan Page, 1977. – P. 273.
5. International Encyclopedia of Education. – Vol. 7. – Oxford: Pergamon Press, 1994. – P. 3963.

6. Sonia Nieto. Affirming Diversity: the Sociopolitical Context of Multicultural Education. – Longman, 2000. – P. 305.
7. Banks J.A., Banks Ch.A. MacGee, Multicultural Education: Issues and Perspectives (3rd ed.). – Boston: Allyn and Bacon, 1999. – 446 p.
8. Хинт М. Нация. Язык. Литература // Дружба народов. – 1998. – № 5. – С. 229-260.
9. Sleeter C.E. and Grant C.A. Analysis of Multicultural Education in the United States // Harvard Educational Review 57. – 1987. – № 4. – P. 421-444.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2002 р.